

Ольга ПИСКАЧ

АКЦІОНАЛЬНІ І НОМІНАТИВНІ АСПЕКТИ РОДИЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В ГОВІРКАХ МІЖГІРСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип.24.
УДК 811. 161. 2' 282. 2 (477. 87)

Пискач О. Акціональні і номінативні аспекти родильної обрядовості в говірках Міжгірського району Закарпатської області; 14 стор.; кількість бібліографічних джерел – 21; мова українська.

Анотація. У статті характеризуються акціональні і номінативні аспекти родильної обрядовості на матеріалі 7 сіл Міжгірського району Закарпатської області. Розглянуто основні назви елементів обряду, учасників обрядодій, реалій, а також простежено трансформацію окремих елементів родильного обряду.

Ключові слова: родильний обряд, номінація, назва, етапи родильного обряду, обрядодія, говірки Міжгірщини.

Annotation. Actional and nominative aspects of maternity ceremony which is based on the material of 7 villages of Mizhhirja district of the Zakarpattia region are characterized in the article. The main titles of the ceremony, participants of ceremony actions, realia and transformation of separate elements of maternity ceremony are also described.

Key words: maternity ceremony, nomination, name, stages of maternity ceremony, ceremony action, dialects of Mizhhirja.

Лексика українських традиційних обрядів архаїчних говірок дає надійний матеріал для дослідження розвитку мови, формування духовної культури народу. Це засвідчує і номінація родильного обряду. Вербальний компонент родильної обрядовості неоднорідний за своїм складом. Для найменування елементів обрядів, означення ситуацій, номінації учасників обрядодій, реалій використовується специфічна лексика та лексика інших тематичних груп, яка у контексті обрядовості набуває спеціального значення.

Можливо, саме родильна обрядовість за останні п'ятдесят років зазнала найвідчутніших змін, оскільки зараз уже навіть у найбільш глухому селі немає бабки-повитухи, а пологи приймають у лікарнях професійні акушері-гінекологи. Однак це зовсім не означає, що родильний обряд занепадає, – він трансформується, набуваючи нових форм і поповнюючись новими вербальними засобами, які потребують належного вивчення.

Номінації та етнолінгвістичному опису родильного обряду різних україномовних територій присвячені праці діалектологів М. Бігусяка [1; 2], В. Дроботенко [8; 9], Л. Хомчак [21], Н. Коваленко [11], О. Жвавої [10], Ю. Руснак [16], Т. Тищенко [18], Н. Хібеби [20], етнографів В. Борисенко [3; 4], Н. Гаврилук [5], С. Гвоздевич [6], Г. Любицької [13] та ін. Родильну обрядовість Закарпаття сьогодні досліджує і мовознавець І. Нібак [14; 15].

Метою нашої розвідки є аналіз акціональних і номінативних аспектів родильної обрядовості Міжгірського району Закарпатської області. Джерелом дослідження стали власні польові записи, здійснені 2011 р. у семи селах Міжгірщини (Синевир, Колочава, Негровець, Подобовець, Репинне, Тітківці, Торунь).

Звичай та обряди, пов'язані з народженням дитини, містять багато архаїчних, магічних елементів, що зберігаються порівняно стійко для забезпечення успішного народження дитини, благополуччя і щастя новонародженого та його матері.

У родильному обряді виділяють чотири етапи: передпологовий, власне пологовий, післяпологовий та соціалізуючий.

Передродовий період супроводжується ритуальними діями та повір'ями, а також системою табу, які спрямовані на добре протікання вагітності та спокійне самопочуття вагітної жінки. У них поєднуються як раціональні елементи народного досвіду, так і забобонні та магичні [19, с. 11–12].

У говірках Міжгірщини для майбутньої мами існує багато різних застережень: [ни мош пиристу^пати через моту^зок / бо ^шиш^у д^ітини обмо^тайе пупо^вина], [ни мош пиристу^пати через рут / ланц кон^а // бо ^буде бе^ремен^а пири^ношувати д^ітину / ^буде но^сити ^доу^го / ги к^ун^і], [ни мош нич б^рати не п^рос^ачи / бо ^буде знак на т^іл^і у д^ітини] (Негр.); [ни мош та^йити / шчо т^ашка / бо ^буде д^ітина н^іма], [ни мош ^никати на ни^файного чил^{ан}:ика / бо д^ітина ^буде ни^файна] (Син.); [кид' жо^{на} не знайе / шчо т^ашка / а на^пудила с^а / то д^ітина ^буде ^мати страх], [ни мош час^нык са^дити // ни мош ^платати / де ^мыш по^грызла // а позат ^чого / ^йа ни знайу / ни мош та^й] (Тітк.); [ни мож бе^ремен':і к^расті ко^сиц'і / овочі / ф^рукты // а ^йак ук^рала / та ни мош прикла^дати до т^іла / бо ^буде знак у д^ітини], [ни мож бе^ремен':і бити ^даже ^муху / бо ^у д^ітини ^буде знак на т^іл^і // так ^мойа дон^ка ^убила жу^ка / та ^ухопилас^а за ^руку / а ^у д^ітини на ру^ц'і та^ко^йе ^пйат^но / по^хожойе на ^того жу^ка ^было], [бе^ремен':а жо^{на} / кид' і^де на ^похорон / та ^майе ^мати чел:ену ^нитку на ру^ц'і /

о́бы д'ітина не мала жоутоїе лице / йак у мртва'ца // а ц'ул'увати мртва'ца ії ни може] (Реп.). На всій території Міжгірщини (та й Закарпаття в цілому) досі вірять, що в людини, котра відмовить вагітній, миші погризуть одяг. Таке повір'я існує і в гуцулів [1, с. 293–294].

Зауважимо, що на обстеженій нами території надійними оберегами як вагітної, так і новонародженої дитини є свячені вода, часник, хрестик і обов'язково ниточка червоного кольору, яку прив'язують до руки. Такі обереги характерні для всієї України загалом.

Є певні прикмети, за якими можна передбачити стать майбутньої дитини: [ко́ли лице у беремєн:оїї с н'ламами / буде хлопчик / йак чисте / д'івочка], [йак'ичо д'ітина б'їєс'а с н'равого бо́ку / буде хлопчик / а коли з'ліва / а черево к'руглоє / та д'івочка], [ко́ли беремєн:а л'убит хл'їб'ну ско'ринку / буде хлопчик / м'я'кушку / д'івочка] (Негр.).

Вагітну жінку в говірках Міжгірщини називають *беремєн:а* (Негр.), *беремєн:а* (Тор., Тітк., Реп.), *на тых часах* (Син.), *т'ашка* (усі гов.) Корінь у лексеми *беремєн:а* праслов'янський, пор. слов'янські слова *бремя*, *оберемок* та ін. «тягар, ноша» [ЕСУМ, 1, 173]. Див. марамор. *самодру́га*, *т'ашка* т.с. [Саб., 326, 356], бойк. *груба*, *тягітна*, *тяшка* т.с. [Онишк., 1, 194; 2, 308–309], гуц. *груба* // *веремінна* // *огредна* // *самодру́га* // *тешка* (кішка) т.с. [ГГ, 49; 184]. Слово *т'ашка* утворилося внаслідок перенесення значення загальноновживаного прикметника *тяжкий*.

Власне родильний обряд у давнину розпочинався з приходу баби-знахарки, яка виконувала певні обрядові дії. Час і процес народження дитини в усіх говірках Міжгірщини має назви *роды*. Див. літ. *роди* т.с. [СУМ, 8, 593]. Назва утворена нульсуфіксальним способом від дієслова *родити* «давати життя дитині під час пологів». Пор. рос. *роды*, слц. *řodod*, чes. *porod*, в.-л. *porod*, слн. *porod* т.с. [Вак., 19]. Пор. також зафіксовані у словнику за ред. Б.Грінченка *родіни* [Грінч, 4, 28], *породи* т.с. [Грінч, 3, 345]. Крім того, у Торуні й Тітківцях самі пологи і період очищення породіллі після пологів, який триває до 6 тижнів, має назву *злогы*, мотивовану дієсловом *лежати*. Див. діал. *злоги* «пологи» [СУМ, III, 599], бойк. *злоги* т.с. [Онишк., 1, 312]. Для полегшення пологів вагітна жінка повинна була три рази навхрест перейти хату. Якщо пологи затяжні, то примовляли: [по'лиці' / лавиці' / да'ваїте ратиці'] (Тітк.).

Жінку під час пологів або кілька днів потому називають *пд'лушкын'а* (Син., Кол., Негр.), *пдрд'іл'а* (Син., Кол., Негр., Под.), *роже'ниц'а* (Син., Кол., Негр.), *родже'ниц'а*

(Тор., Тітк., Реп.). На нашу думку, слово *пд'лушкын'а* утворено суфіксальним способом від *пелюшка*. Пор. літ. *пелюшка* [СУМ, 6, 115]. Назва *пдрд'іл'а* пов'язана з іменником *роди*. Поширена також у поліських говорах [Ник., 35]. Пор. *породілля*, *породіля* т.с. [Грінч, 3, 345]. Див. літ. *породілля* т.с. [СУМ, 7, 266]. Назви *роже'ниц'а*, *родже'ниц'а* мотивовані дієсловом *родити*. Див. гуц. *роже'ниця* т.с. [ГГ, 164]; пор. захпол. *роже'ниця* «пологовий будинок» [Арк., 2, 123]. Жінку, яка вперше народила, в Синевирі називають *перво'ротка*. Слово утворилося складно-суфіксальним способом від числівника *первий* (перший) і дієслова *родити* (тобто та, що перший раз родить) за допомогою суфікса -к(а).

Жінку, яка приймає пологи, зараз називають *акушерка*, а колись це була *с'іл'с'ка баба* (Син., Кол., Негр., Тор., Тітк.), *баба с'іл'с'ка* (Под., Реп.). Назва *акушерка* виникла через вплив української літературної мови і пов'язана запозичена з фр. *accoucheur* < *accoucher* «народжувати» [ЕСУМ, 1, 59]. Див. літ. *акушерка* т.с. [СУМ, 1, 31], поліс. *акуше́рка* т.с. [Ник., 38]. Компоненти сладенної назви *с'іл'с'ка баба* сягають праслов'янських коренів (псл. **baba* «стара жінка») [ЕСУМ, 1, 102]. Пор. ще укр. *ба́бити* «бути повитухою», *бабніцький* «акушерський» [ЕСУМ, 1, 102]. Ця лексема вживається в поліс. гов. [Ник., 37], де зафіксовані ще *ба́бка*, *ба́ба*, *повиту́ха* [Ник., там же]. Пор. *ба́ба-сповиту́ха*, *ба́ба-пупорізка* [Грінч., 1, 12]. Незважаючи на те, що потреби в послугах баби-повитухи зараз немає, однак у кожному з обстежених нами н.п. є жінка, яка народними методами допомагає лікувати дитину і яку дуже поважають і шанують. Називають її *баба* або *жо'на*: [у нас йе та'ка жо'на / шчо баїе / під'машчуйе рын'дзу д'ітин'і / зни'маїе плач // к'личут ії н'росто жо'на // то д'обра ду'ша] (Реп.). Див. гуц. *баба* т.с. [ГГ, 19].

Новонароджену дитину в обстежених говірках називають *д'ітина*, *д'ім'вак*, *д'ім'ва'ча* (усі гов.). *Дітина* ← *дитя* ← прсл. *detę* «дитина» [ЕСУМ, 2, 79]. Див. літ. *дитина* т.с. [СУМ, 2, 287], марамор. *д'ім'вак*, *д'ім'ва'ча* т.с. [Саб., 66].

Першу дитину в сім'ї називають *п'рвісток* (Син., Кол., Негр.), *перша д'ітина*, *першоїе д'ім'ва'ча* (Тор., Тітк., Реп., Под.), *першак* (Реп.). Див. літ. *п'рвісток* т.с. [СУМ, 6, 119], гуц. *п'рва́к* т.с. [ГГ, 19]. Слово *п'рвісток* утворено суфіксальним способом від прасл. числівника *первий* [ЕСУМ, 4, 337–338], а *першак* ← *перший* + -ак.

Передчасно народжену дитину називають *не'до'ноше'на* (*не'доно'шена*) *д'ітина*, *не'до'носок* (Кол.). Назва *не'до'носок*

зафіксована Б. Грінченком [Грінч., 2, 545] і є літературною нормою української мови [СУМ, 5, 295]. Поширена також у поліс. гов. [Ник., 18]. Див. літ. *недоношений*² т.с. [СУМ, 5, 295].

Дитину, народжену в 7 місяців, називають *се^мми^міс^ач^а:а* (усі гов.), *се^ммач^а:а* (Син.). Лексема *се^мми^міс^ач^а:а* утворена складно-суфіксальним, а *се^ммач^а:а* суфіксальним способом. Див. гуц. *семак*, -а // *семаче*, -єти т.с. [ГГ, 169], бук. *семак* т.с. [СБГ, 481].

Позашлюбна дитина має назви *копыл^а*, *копыль*, *копылиця^а* (усі гов.). Номени *копыль^а* і *копыль^а* праслов'янського походження, пор. прсл. *кориль* [ЕСУМ, 2, 567], а *копылиця^а* – суфіксальний дериват від *копыль*. Див. марамор. *копыль^а*, *копыль*, *копылиця^а* т.с. [Саб., 149], гуц. *копыль*, *байстир* т.с. [ГГ, 100], бойк. *копыло*, *копыля*, *копыв* т.с. [Онишк., 1, 376].

Двох одночасно народжених дітей в одній жінки на всій обстеженій території називають *близ^н'ата*, *двоїн'ата*. На думку М.Фасмера, номен *близ^н'ата* пов'язаний з укр. *близь*, ст.-слов. *близь*, болг. *близо*, *близу* «близко», сербохорв. *близу*, словен. *bliz*, *blizi*, *blizu*; др.-чеськ. *bliz*, польск. діал. *blizo* «близько» [ЭСРЯФ, 1, 174]. Лексема *двоїн'ата* – суфіксальне утворення від числівника *двоє*. Див. літ. *близнята*, *двійнята*, *двійня* т.с. [СУМ, 1, 197; СУМ, 2, 218].

Обрядові дії родильного обряду перш за все пов'язані з діями баби-повитухи, кумів та інших учасників дійства. Дія за значенням «перерізати пуповину при народженні дитини» має назву *рубати пупиць* (Син., Кол., Негр.), *р'ізати*, *віт:инати пупа* (Тор., Тітк., Реп., Подоб.): [р'ізати пупа д'їтин'ї не може р'їдна мати / бо то означайє / шчо д'на с'а відр'їзайє від у'с'оїї с'воїї ро'дини // пуп р'їзала да'їно вад' м' с'їл'с'ка баба / вад' м' хтос' д'ругий / кид' жо'на у'родила с'а'ма //] (Тітк.). Див. літ. *пуп*, *пупець* «круглий рубець посередині живота, який залишається на місці відпадіння пуповини» [СУМ, 8, 390].

Орган зв'язку зародка з материнським тілом під час внутрішньоутробного розвитку людини називають *місто* (усі гов.), *гн'їздо* (Реп., Тітк., Тор.): [кажут / шчо кид' у с'їм'її с'а на'родит х'лопиць / та місто ви'сушуйут і пак на тому во'рожат / при'уб'л'айут // а йак с'а у'родит д'їўка / та то місто за'конуйут у зимл'у //] (Тітк.). Див. марамор. *місто* т.с. [Саб., 174], літ. *плацента* т.с. [СУМ, 6, 571].

Захисна оболонка плода має назву *сорочка* (Кол., Негр., Тор., Тітк.), *чип'иць* (*чип'иць*) (Син., Тітк., Реп.), *чирп'ак* (*чип'ак*) (Подоб.). Однак ці номени частіше використовують у складі фразем *родитис'а у сороч'ї*, *у ч'їп'ци* (*чип'ци*, *чип'цови*), *у чирп'ак'у* (*чип'ак'у*) «бути щасливим, мати талан». Пор. бойк. *чипиць* «очіпок, давній головний убір заміжньої жінки у формі шапочки»

[Онишк., 2, 362], поліс. *чєпак*, *чєпек*, *чєпїк*, *чєпєць*, *чєпєц* т.с. [Лис., 230], захпол. *чєпєць* т.с. [Арк., 2, 248]. Див. літ. *сорочка* «захисна оболонка чого-небудь. ◇ У сорочці родитися (народитися, вродитися і т. ін.) – бути щасливою людиною, яка в усьому, скрізь має удачу» [СУМ, 9, 467].

Перше прикладання дитини до груді, за свідченням респондентів, має важливе значення: [т'реба д'їтину на'раз при'класти до п'равої ч'їц'їкы / бо йак до л'ївої / та б'удє л'їва'ком //] (Тітк.).

Як засвідчує дослідження, на всій території Міжгірського району породіллі можна ходити тільки по своїй землі, а переступати межу заборонено: [роджї'ницьа ни^є може не'ре'стунати через з'їркы / у нас з'їркы то ме'їжа //] (Под.); [кажут / шчо роджї'ницьї ни^є мош не'ре'стунати ме'їжу / бо пуп'ї не'ре'те'пунт зимл'у / айбо йа ч'ула / шчо то ни мош лиш т'ї жо'н'ї / кот'ра стра'тила д'їтину / зробила а'борт //] (Тітк.).

Перше купання немовляти належить до післяпологових процедур і має назву *купїл'* (усі гов.). Див. літ. *купїль* т.с. [СУМ, 4, 403]. Слово утворилося від *купати* за допомогою суфікса *-іль-*. Першій купелі надавали великого значення не лише з гігієнічних міркувань, а й з оберегових. Адже вода, за народними уявленнями, символізувала силу і чистоту. У говірках Міжгірщини під час першої купелі у воду додають свячені воду, хліб, часник, цукор, а також олівці – щоб добре вчилася в школі, копійки – щоб була багатою, дивосил – щоб була сильною. Інколи купають у солодкому молоці, щоб життя було солодке. Воду, в якій купали дитину, не виливають ввечері, а вранці, щоб дитина була спокійна. Виливати воду можна тільки на сонце, а не в тінь, щоб дитина не захворіла.

Давно в кожній родині на Міжгірщині була дерев'яна колиска, яку підвішували до стелі на спеціальний гак. Вважалося, що в такій постелі дитина буде сумирна, слухняна і матиме міцний сон: [д'їтина б'удє маї суп'укїїна / кид' с'а вы'кольше у кол'ыс'ц'ї] (Тор.). І зараз, щоправда, дуже рідко, використовують таку колиску, кладучи в неї під матрац свячені свічку, мак, часник чи пляшечку води.

У говірках Міжгірщини не можна провідувати дитину до хрещення, щоб не зурочити. Після того, як відвідувач ішов геть, він мусив залишити дитині щось *на сп'ан'а*, *ли'шити сон*: це вискубнута з кофтини ниточка чи волосина. У Торуні вважають, що винесення з хати вогню може стати причиною появи на тілі немовляти струпів або чиряків. У с. Негровець (як і в багатьох інших н.п. Закарпаття) чоловік після відвідин малюка не мав права йти додому з запаленою цигаркою, бо вважалося, що він забирає в дитини спокій і міцний сон. Якщо ж траплялося так, що після чийось відвідин дитина плакала і

погано спала, то їй «баяли»: «від недобрих очей» відгашували вогонь, у свячену воду кидали вугілля чи сірники, примовляли. Ця *обрядова дія* в говірках Міжгірщини має назву *байати* (усі гов.), *га'сити воду, зливати* (Тор., Тітк.), *зми'вати, га'сити о'гин'* (Реп.). Пор. *баяти, баю, баєси*, недок., перех, *фольк.* «говорити, розповідати» [СУМ, 1, 116]. Лексема *баяти* «розповідати, ворожити» походить із прсл. *bajati*; – споріднене з дінд. *bhāpati* «говорить» [ЕСУМ, 1, 157]. Див. марамор. *бáяне* «ворожіння», *бáяти* «ворожити» [Саб., 21], гуц. *бáяння* «зашіптування, заклинання хвороб», *бáяти* «зашіптувати, заклинати хворобу» [ГГ, 22].

На обстеженій нами території заборонено обстригати дитині нігті до виповнення їй одного року: [ни мош ст'ричи н'іхті / бо кажут / шчо ўбы д'іти росли //] (Реп.); [їа с'воим д'імом тоже не ст'ригла / а об'ламовала н'іх'та // а дахто оп'кусує // айбо їа ни мала зубіў / та їа об'ламовала //] (Тор.).

Звичай прилучення новонародженого до громади – один із найважливіших етапів родильної обрядовості, що має назву **соціалізуючий**. Він поєднує кілька обрядових дій: вибір імені, хрестини та обмивання (зливання), хоча ці обряди можуть виконуватися й окремо.

Вважають, що вдало вибране ім'я сприятиме щастю та добробуту людини. У говірках Міжгірщини ім'я вибирають за батьками, дідами, бабами або за іменем святого в той день, коли дитина народилася. І зараз прийнято вважати, що святий буде надійним янголом-охоронцем дитини, яку назвали його іменем. У Репинному вважають, що не слід першу дитину нарикати ім'ям її батьків, бо може рано померти. За свідченням респондентів, церква все ще впливає, хоч і опосередковано, на вибір імені новонародженому. Зокрема, в Торуні священник відмовляється хрестити дитину, названу Діаною, пов'язуючи це ім'я чомусь із дияволом, хоча мовознавці виводять його від лат. *deus* – бог; у давньоримській міфології Діана (*Diana*) – богиня Місяця і полювання [ВІ, 133]: [у нас ніп не" хоче гир'тити д'ітину /кид' її дали ім'н'а нихристи'їан'с'койе // тог'ды с'а на'имат стиц'ї'ал'на служба / і ніп да'їе другойе ім'н'а / но / перех'рещ'ч'їе д'ітину // айбо то лиш у ц'ир'кви так //]. У Синевирі позашлюбних дівчаток священник традиційно нарикає Корнеліями.

Хрестини були великою родинною урочистістю і починалися із запрошення кумів. У говірках Міжгірщини давно на хрещення дитини запрошували 2-4 кумів, а зараз їх може бути набагато більше (від 10 до 20). Якщо дитя недоношене чи хворе, то його хрестять не в церкві, а в пологовому будинку або вдома. Християнський церковний обряд хрещення, а також частування, святкування після цього обряду в усіх обстежених говірках має назву *хри'стини*. Див. літ. *хрестини*

т.с. [СУМ, 11, 140]. Сам процес хрещення називають *х'ришч'ін'а* (Кол., Негр.), *хришч'ін'а* (Под., Реп., Тор., Тітк.), *гиршч'ін'а* (Тор., Тітк.). Див. літ. *хрещення* т.с. [СУМ, 11, 143]. Назви *хри'стини, х'ришч'ін'а* – суфіксальні утворення від *хрестити*. Дія тримати дитину під час обряду хрещення та виконувати обов'язки кумів у досліджуваних говірках має назви *кумити, держати д'ітину, хрестити д'ітину* (усі гов.), *гир'стити д'ітину* (Тор., Тітк.). Див. схподіл. *хри'стини хреш'чен'а* т.с., *пох'рестини* «святкування на другий день хрестин» [18].

В усіх говірках Міжгірщини батьки називають хрещеного своєї дитини *кум* (Негр., Тор., Тітк., Реп., Подоб.), а хрещену матір відповідно *кума*. Див. літ. *кум, кума* т.с. [СУМ, 4, 397]. *Кум* ← пл. *кутъ*, похідне від *кута*, що є скороченням слова, яке походить з народної (балканської) латини; нар.-лат. (балкан.) *cómmater* «хресна мати» утворене за допомогою префікса (прийменника) *com* (-) «з (-)» від іменника *mater*, спорідненого з пл. *matī* «мати». Пор. рос., біл., болг., мак. *кум*, пол., слц. *кут*, схв. *ку́м* [ЕСУМ, III, 138]. Кумів, імена яких фіксують у свідцтві про хрещення, називають *писані куми* (усі гов.), *старші куми, пириші куми* (Тор., Под., Тітк.): [ко'ли ни'сут д'ітину до х'реста / мечут за'пале'ний с'ір'кач перед ку'мами та кажут / іак до о'гн'у нич с'а не" бе'ре / так і до тебе д'ітинко най с'а нич не" бе'ре //] (Под.). При звертанні часто вживають пестливі суфіксальні похідні *кумиц'а* і *кумик*: [кумику / наб'ї ми мо'тыку //] (Тор.); [кумице / шчо с' варила істи //] (Реп.). Див. марамор. *кумиц'а* т.с. [Саб., 155].

Дитина в усіх обстежених говірках називає свою хрещену матір *на'нашка*, а хрещеного батька *на'нашко*: [ко'ли за'ход'ат до ц'еркви / пириша на'нашка і на'нашко кажут / о'бис' быў / ци была / та'кый ч'есный / іак си'с'ї с'в'ат'ї обра'зы //] (Под.). Крім вищеназваних номенів, на Закарпатті побутують також *бате'ч'о'ко, то'тайко, та'тайко; маточ'о'ка, мат'унка, на'нашкул'а, го'тайка, та'тайка* [Дзен., I, 49–50]. Див. літ. *хрещена мати, хрещений батько* т.с. [СУМ, 5, 138]. *Нанашка* ← румун. *nana*, лат. *nanā* «мама»; *нанашко* ← млд. *nēnash* «хрещений батько», румун. *nin*, лат. **nīpnis* < *popnis* [ЕСУМ, 4, 36]. Див. бойк. *нанашка, нанашко* [Онишк., 1, 471–472], бук. *нанашко, нанашка* (рідко) т.с. [МСБГ, 6, 24–25; СБГ, 315].

Хлопчик стосовно його хрещених батьків має назви *х'ресник* (Син., Кол., Негр.), *пох'ресник* (Тор., Тітк., Реп., Под.). Й.Дзендзелівський зафіксував на Закарпатті не тільки номени *х'ресник, пох'ресник*, але й *пок'ресник, кре'снови'ц', фін, фі'її'н, фі'лін* [Дзен., I, 51]. Див. захпол. *хрес'нік, хришч'єник, хришч'о'ник* т.с. [Арк., 2, 234]. *Х'ресник, пох'ресник* – суфіксальні утворення від *хрестити, похрестити*, що походять від *хрест* [ЭСРЯФ, 2, 374]. Дівчинка стосовно її хрещених

батьків має назви *хресниця*'а (Син., Кол., Негр.), *похресниця*'а (Тор., Тітк., Реп., Под.). Пор. *хресник* «син хрещених батька або матері для їх хрещеника і навпаки» і *хресниця*'а [Саб., 405]. Див. захпол. *хрес'н'ця*, *хришч'єниця*'а, *хришч'єниця*'а, *хришч'єниця* т.с. [Арк., 2, 234]. Лексеми *хресниця*'а, *похресниця*'а утворилися від *хресник*, *похресник* за допомогою суфікса *-иц(я)*. Хрещене дитя декуди називають *похрис'н'а*, мн. *похрис'н'ата* (Тор., Тітк.). Пор. бойк. *хрес'ната* «хрещені діти (по відношенню до хрещених батьків)» [Онишк., 2, 346].

У говірках Міжгірщини подарунок новонародженому має назву *крижма* «будь-який подарунок для новонародженої дитини» (Син., Кол., Негр.), «біле полотно для новонародженого» (Тор., Тітк., Под., Реп.). Див. діал. *крижма*, літ. *крижмо*, а, с, етн. 1. Біла тканина, у яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення. 2. Полотно або інша тканина як подарунок новонародженому від хрещеної матері [СУМ, 4, 343]. Слово *крижмо* запозичене через польське і, далі, чеське посередництво з давньоверхньонімецької мови [ЕСУМ, 3, 90]. Див. марамор. *крижма* «біла матерія, яку дарують хрещені батьки новонародженій дитині» [Саб., 154], пол. *крижмо*, стар. «подарунок новонародженому» [Лис., 107], захпол. *крижма* «тканина, в яку загортали дитину під час хрещення» [Арк., I, 254], гуц. *крижма* «полотно, яке дарують новонародженому хрещені батьки, крижмо» [ГГ, 105], бойк. *крижма* «полотно, яке хрещена мати дарує дитині під час хрестин» [Онишк., 1, 388], бук. *крижма* «дарунок дитині на хрестини або звідзини» [СБГ, 233].

За нашими спостереженнями, у родильній обрядовості Міжгірщини з'явилися і деякі інновації. Так, у Репинному недавно виник звичай безладно розкидати всі подарунки на хрестинах, щоб дитина почала швидко говорити і ходити: [*сис' з'в'ичай нідаўно ў нас с'а пойд'в'іў // іа 'была на хрис'тинах у с'воіў ў'нуку / та 'виджу / шчо ні'вістка пороз'мітовала ўс'і подаркы / пороскры'вала // а іа 'кажу / а 'нашчо ты 'робиш / то'то 'файно ў'на'ковано / шчо / ні 'майеш час пак 'подивити / шчо там при'несли ? / а о'на 'каже / бо то так т'реба //*] (Реп.).

Церковна обрядодія «очищення» жінки перед Богом на 40 день після пологів в обстежених нами говірках має назви *ув'єднийє*, *ув'єднати* (усі гов.), *ув'єдини* (Син.), *ув'єдн'а* (Под.). Усі ці номени мотивовані дієсловом *вводити* (*уводити*). Див. марамор. *ув'єдован'є* т.с. [Саб., 364], схподіл. *вивід*, *вивод*, *в'єводи* т.с. [18].

Коли дитині виповнюється рік, відбувається обряд *пострижин*, який сприяє доброму здоров'ю та росту немовляти. Він символізує перехід новонародженого в новий віковий період. На це свято в окремих регіонах України запрошували бабу-пупорізку та хрещених

батьків [12, с. 41]. У досліджуваних говірках Міжгірщини цей обряд має назви *ст'рижін'а*, *першоє ст'рижін'а* (усі гов.), *перша пітстришка* (Реп.), мотивовані дієсловами *ст'ригати* (*ст'ричи*), *підст'ригати* (*під(т)ст'ричи*). У Синевирі, Колочаві обстрижене волосся дитини зберігають, бо воно є своєрідним оберегом: якщо дитина перелякалася і погано спала, то це волосся спалювали і димом обкурювали дитину. У Реп., Под., Тор., Тітк. існує повір'я, що його треба закопати під вербу або сховати в дупло зеленого дерева, щоб дитина (особливо дівчинка) мала густе і красиве волосся. При цьому слід примовляти: [*йак с'іс'а 'вир'ба рос'те / так бы т'воєє вол'ос'а рос'ло*] (Реп.). Див. схподіл. *пост'рижини*, *ст'рижини*, *пост'рижен'а*, *пост'рижен'а*, *ст'риж'ки*, *ст'риж'ка* т.с. [18].

Обряд відлучення дитини від груді у досліджуваних говірках номінують *відл'учити*, *відл'учати*, *відл'учити*, *відл'учити*, *відл'учити*, *відл'учити*, *відл'учити* від *ц'иц'ки*. До цього жінки готуються заздалегідь і дотримуються таких вимог: [*ни мож д'їтину відл'учити від ц'иц'ки ў піст / а ў п'ор'з'н'і н:ы / у мн'ас'ниц'ах //*] (Тітк.); [*ни даї 'боже провир'нути д'їтину оп'ят / бо 'буде д'їтина нисиринч'лава // хот' бы ўм'рало / а ни даї му 'с:ати таї //*] (Реп.). Подібні табу поширені чи не на всій території України. Див. схподіл. *відл'учити*, *одл'учити*, *зал'учан'а*, *одл'учити*, *відл'учити* од *груд'і*, *одвир'нути* од *ц'иц'ки* [18].

Як підтверджують результати проведеного нами дослідження, на сучасному етапі в говірках Міжгірщини зміни у суспільстві викликали трансформацію і самої родильної обрядовості, чимало акціональних і номінативних елементів якої вже архаїзувалося. Так, традиційні елементів власне пологового етапу (пологи, відтинання пуповини, обмивання породіллі та новонародженого), як правило, відбуваються у нових умовах (у лікарні), тому потреби в послугах баби-повитухи немає. Трансформувалися за своїм змістом такі елементи післяпологового етапу: очищення породіллі; провідування породіллі (час провідування породіллі і набір предметів, які приносять із собою відвідувачі); вибір кумів (хрещеними батьками можуть бути не лише родичі, стрічні куми не обираються); вибір імені (поєднуються вибір імені батьками і зрідка надання імені священиком); святкування з нагоди хрестин (відсутні традиційні для хрестин страви: каша, пироги, наливка, калачі). Частково або ж повністю втрачені такі обрядові дії: перша купіль, зливки, подяка бабі-повитусі.

Аналіз лексики, пов'язаної з родильною обрядовістю, засвідчує, що більшість із цих назв уживається в інших українських говорах, зокрема в бойківських і гуцульських, має прозору мотивацію і сягає праслов'янського походження, за винятком кількох запозичених номенів.

Умовні скорочення назв джерел

1. Арк. – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк, 2000. – Т. 1–2.
2. ВІ – Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник / За ред. В.М.Русанівського. – К.: Наук. думка, 2005. – 335 с.
3. ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я.Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
4. Грінч. – Словарь української мови / За ред. Б. Грінченка. – К., 1907–1909. – Т.1–4.
5. Дзен. – Дзензелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика / Й.Дзензелівський. – Ужгород, 1958 – 1993. – Ч. I – III.
6. Лис. – Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П. Лисенко. – К., 1974. – 260 с.
7. МСБГ – Матеріали до словника буковинських говірок. – В 2-х частинах. – К.: Наукова думка, 1984.
8. Ник. – Никончук М.В., Никончук О.М., Мойсієнко В.М. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. – Житомир: Полісся, 2001.
9. Онишк. – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М. Онишкевич. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. 1–2.
10. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К., 1982–2006. – Т.1–5.
11. Саб. – Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / Іван Сабадош. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
12. СБГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В.Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
13. СУМ – Словник української мови / Редкол.: Білодід І.К. [голова] та ін. – К.: Наук.думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11.
14. ЭСРЯФ – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М.: Прогресс, 1964–1973. – Т. 1–4.

Населені пункти Міжгірського району

Кол. – Колочава, Негр. – Негровець, Под. – Подобовець, Реп. – Репинне, Син. – Синевир, Тітк. – Тітківці, Тор. – Торунь.

Література

1. Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках // Український діалектологічний збірник : – Кн. 3 : Пам'яті Тетяни Назарової / [упоряд., ред., передм. П.Ю. Гриценка; Редкол.: П.Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Довіра, 1997. – С. 293-301.
2. Бігусяк М. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : автореф. дис... канд. філол. наук / М.Бігусяк. – Івано-Франківськ, 1997.
3. Борисенко В. Обряди і звичаї в українській родині // Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу. – К., 2000. – С. 101–184.
4. Борисенко В.К. Родильні звичаї та обряди // Поділля : історико-етнографічне дослідження / Л.Ф. Артюх, В.Г. Балушок, З.Є. Болтарович та ін. – К.: Доля, 1994. – С. 211-217.
5. Гаврилюк Н. Формули-міфи про народження дітей / Н. Гаврилюк // Проблеми сучасної ареалогії. – К., 1994. – С. 332-339.
6. Гвоздевич С. Архаїчні елементи у родильній обрядності поліщуків (кінець XIX –30-ті роки ХХ ст.) / С. Гвоздевич // Полісся: мова, культура, історія. – К., 1996. – С. 249.
7. Горян Г. Родинна обрядовість українців (Народина) / Г. Горян // Українська мова і література. – 2002. – № 23–24. – С. 14–17.
8. Дроботенко В.Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук / В.Д. Дроботенко. – Донецьк, 2001. – 23 с.
9. Дроботенко В.Ю. Омельченко З.Л. Словник родинної обрядової лексики східностепових українських говірок / В.Ю. Дроботенко, З.Л. Омельченко // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр.]. – Донецьк, 1996. – Вип. 2. – С. 264-269.
10. Жвава О.А. Лексика родинних обрядів подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. А. Жвава. – К., 2010. – 22 с.
11. Коваленко Н.Д. Фраземіка родильних обрядів у говірках волинсько-подільського суміжжя / Н.Д. Коваленко // Наук. час. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. – Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М.Я. Площ]. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. 3. – Кн. 2. – С. 183-191.
12. Логвин В. Родильна обрядовість українців: минуле та сучасне / В. Логвин // Родовід. – 1994. – №7. – С. 38–43.

13. Любицька Г.П. Традиційні вірування українського народу про народження дитини (обрядові оберегові вирази, формули, тексти) / Г.П. Любицька // Вісник Харків. ун-ту. – № 491. – Серія філол. – Харків, 2000. – С. 644–648.
14. Нібак І.А. Вербальний компонент традиційного родильного обряду в середньозакарпатському говорі (Свалявський район) / І.А.Нібак // Студії з україністики. Випуск VII. Скарби культури – безсмертя нації. – К., 2007. – С.165–174.
15. Нібак І. Із номінації родильного обряду в середньозакарпатському говорі (Свалявський р-н) / І.Нібак // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Ф.Т.Жилка. Тези доп. Міжнар. наук. конф. – К., 2008. – С.149–153.
16. Руснак Ю.М. Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ю.М.Руснак. – Чернівці, 2010. – 20 с.
17. Тищенко О. В. Типологічна характеристика обрядової лексики в російській та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.В. Тищенко. – К., 1994.
18. Тищенко Т. Номінація обрядодій післяпологового та соціалізуючого етапів родильного обряду у східноpodільських говірках / Т. Тищенко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Вип. 86. – С. 263–269. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_86/statti/42.pdf.
19. Українці: Свята. Традиції. Звичаї / Упоряд. І. Коверець. – Донецьк: Альфа-Прес, 2004. – 304 с.
20. Хібеба Н. Номінації вагітної жінки з погляду морально-етичних канонів мешканців Бойківщини / Н.Хібеба // Діалектологічні студії: Традиції і модерн. – Вип.7. – Львів, 2008. – С. 153–170.
21. Хомчак Л.М. Проблеми дослідження родинно-обрядової лексики в надсянських говірках / Л.М. Хомчак // Наук. час. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. – Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М.Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. 3. – Кн. 2. – С. 145–152.

Пискач Ольга Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ